

כתבי אוגריתית — 50 שנות מחקר

כורש ה. גורדון

לוחות אוגריתית החלו להיחשף ב-14 למאי, 1929. קלוד פ.א. שפר, מגלה הלוחות, כבר איננו בחיים¹, אך הלוחות שהוא וממשיכיו גילו, מוסיפים להעשיר את ידיעתנו על העולם המקראי. ההיבט (אספקט) החשוב ביותר באוגריתית הוא הכתב עצמו: האלפבית שלנו, סדר האותיות, כבר היה קבוע בערך באותו סדר כבעברית/פיניקית², והאלפבית היווני והלטיני³. אין לדעת מה הצפונות בגילויים חדשים בעתיד, אבל לפי ידיעתנו בזמן הזה האלפבית שלנו מופיע לראשונה בלוחות האוגריתיים שנכתבו בין 1400-1200 לפנה"ס.

אוגריתית הגיעה לתשומת-לב הארכיאולוגים כאשר נתגלה קבר מן הטיפוס המיקני על-ידי מחרשתו של פלאח מקומי בשנת 1828. מיבנה מיקני על אדמה שמית רמז על קשרים בין האזור האגיאי לבין חלק העולם השמי. קשרים אלו אומתו ע"י לוחות אוגריתית.

האוגריתית מרחיבה את הבנתנו את כל המזרח העתיק מארס-נהריים עד מצריים ומהאזור האגיאי עד לחצי אי-ערב.

אך אין השפעה זו כה מכרעת בשום תחום כבחקר המקרא. אוגריתית גרמה למהפכה כוללת בחקר העברית, שהיא מהווה עכשיו אמת-מירה לבחינת כל עבודת

אסטילה אוגריתית ועליה רכזה אל אבי האלים יושב על כסאו

מחקר בשטח הפרשנות, ההסטוריה, השפה והדקדוק. לפי מידת-ההתייחסות לאוגריתית אפשר לקבוע אם עבודת המחקר מעודפנת או מיושנת.

אוגרית וישראל השתייכו לאותו איזור תרבותי, שלעתים קרובות נקרא בשם "כנעני"⁴. היה הרבה מן השיתוף בלשונם, ספרותם וגילויי תרבות אחרים של שני העמים האלה. אך ההבדלים ביניהם היו אף הם חשובים ועמוקים, ובמיוחד בתחום המוסר, המידות, והדת⁵. הדגשת הקשר בין שתי תרבויות אלה אין פירושה העלמת ההבדלים הגדולים ביניהן.

תקופת הזהב בחקר אוגרית חלפה עם מותו של שפר. חלוצי חוקרי לשון וספרות זו כבר הלכו לעולמם, כש. וירלוב, מעתיק, מתרגם ופרשן הטכסטים האלפבתיים⁶, וג. נוג'רול, לו אנו חייבים פרסומים של רוב הלוחות הסיילביים (לוחות ההברות) האוגריתיים. הנס באואר, המפענח העיקרי של הא"ב האוגריתי; וא. דורם, ששיכלל את הפיענוח.

בין משכללי הפרשנות נציין לטובה את פרופ. משה דוד קאסוטו ז"ל מהאוניברסיטה העברית בירושלים. תרומתו מצטיינת בצלילותה ויסודיותה.

אין זו מטרתנו לפרט פירוט יתר את כל שמות הפרשנים, המפענחים והמדקדקים ומומחים אחרים שעשו את מדעי האוגרית לחלק בלתי נפרד של לימודי השפות והספרויות השמיות. ראשוני החוקרים עמדו בדרך כלל בפני בעיות חדשות ומקיפות בעוד שהחוקרים שהלכו בעקבותם שיכללו וליטשו את עבודת קודמיהם. מיטשל דהד היה חוקר שבעבודתו גישר בין שני הדורות של חלוצי חוקרי האוגריתית. יש מהם שסיפרו בשבחיו על מאות הדוגמאות שהביא בקשר לתכונותיה של הלשון והמבנה שלה ויש שגינהו בגלל השיבושים שמצאו במחקרו.

עם שכלול חקר האוגריתית שיטות מחקר מקובלות משתנות. השיטה האטימולוגית היתה לכתחילה הכרחית לשם הגדרת המלים בשפה החדשה, אבל עתה, כאשר בערך חצי מכל הכתבים האוגריתיים כבר תורגמו ונתפרשו, השיטה המשווה דחקה את השיטה האטימולוגית לדרגה משנית.

מרבית שכבת תקופת האָרְדּ המאוחרת באוגרית (1400-1200 לפנה"ס), השכבה שבה נתגלו הלוחות, נחפרה ונשמרה עבור מבקרים. חפירות עדיין נמשכות בעיקר בעיר התחתית, בשטח שמחוץ לחומת העיר, אך זרם הלוחות ממשיך לזרום דרך ראס אֶבְן האני, נמל קטן בשטח העיר לטקיה, שהיה שייך למלכות אוגרית. כ-40 לוחות א"ב חדשים נתגלו שם בעונת החפירה 1983/4⁸

הרבה שלוחות קטנות של אוגרית עדיין קבורות בסביבות העיר. מכל מקום גנוזי אוגרית שוב אינם כספר החתום. חקר אוגרית יתקדם עם החפירות הנמשכות עם גילויי לוחות נוספים.

אביא כמשל כמה השפעות אופייניות של השפה האוגריתית על העברית המקראית: בספרי תהילים פ"ד, י"ב כתוב "...לא ימנע טוב להולכים בתמים". הוֹרְאָת אות-היחס "ל" ("למד התכלית") פירושה כאן היא "מן" כבאוגריתית (UT10: 11). כך גם באות היחס "ב" במלכים ב' כג, לג: "ויאסרהו...בְּמִלּוֹךְ בִּירוּשָׁלַיִם". — אות היחס "ב", מובנה "מן" כבאוגריתית (VT10: 5).

אוגריתית הפיצה הרבה אור על אוצר המלים העבריות. מלה הראייה לציון משום שלפני גילוי האוגריתית לא אוכחנה כמלה בפני עצמה היא "ספסג", שפירושה באוגריתית — "צפוי לבן". מלה זו מצויה בספר משלי כו, כג: "כסף סיגים מְצַפֶּה על חרש, שפתים דלקים ולב רע"⁹. ("כ" = כְּמוֹ + ספסג + "מ" נסמכת) = "כְּצֹפִי לִבְנֵי על חרש (סיר), שפתים נלהבות (כש)הלב רע". כלומר, דברים משמחים המחפים על מצוקת נפש.

בספר מלכים ב, ה, כה הכתיב הוא מאן והקרי הוא מַאֲיָן — הצטמצמות הדוֹר־תנועה "איו" ל"א" מתאשרת באוגריתית. כך שם המקום 'Y'n כתוב בכתיב האלפביתי yn¹⁰, וכן גם המלה יין באוגריתית אינה יין או יין אלא ין. כמו כן השם בן-ענת כתוב בשומרית¹¹, בכתיב האוגריתי עם הסימן המיוחד בשומרית לעין ולכן השין לא בוטאה כפי שנהוג בעברית, אלא כ־עין באוגרית¹². המעבר מעי ל־ע מופיע לעתים קרובות בשפת אֶבְלָה ואף מתאשר בשפה המינואית, שבה המלה ליין נכתבת כ־ ye¹³ ne

הדיון במלה "מאן" מעיד על שינויים בצורות לשון בשפת אבלה בתקופת הארד הקדומה, במינואית בתקופת הארד התיכונה, ובתקופת הארד המאוחרת באוגרית ובתקופת הברזל הקדומה בעברית.

תוכן הטכסטים הספרותיים באוגרית חופף את תוכן הספרות המקראית, ובמיוחד בכל הנוגע לסיפורי האבות ב"בראשית".

סיפורי פְּרָת, ודָנָאל האוגריתיים עוסקים בנושא המשך השושלת המלכותית באמצעות בן מיוחד הנולד כמתנת אל (השווה: יצחק). יתר על כן ספור כרת מבליט נושא שדומה למוטיב של "הלנה מטרואה". לפי מוטיב זה רק הכלה המיועדת עשויה למלא את צרכיו של בעלה המלך. מנלאוס, מלך ספרטא צריך היה לחלץ את אשתו הלנה מהיכל אויבו (פריאס, מלך טרויה); כרת, מלך העיר חָפֶר, צריך אף הוא לחלץ את אשתו, שאין למצוא דוגמתה. הרי, מהיכל המלך פבל בעיר אודם, וכן ה"מלך"¹⁴ אברהם מוכרח היה לחלץ את אשתו שרה (שהיתה היחידה שיכלה לספק לו יורש), ראשית מארמון פרעה ולאחר מכן מארמונו של אימלך מלך גרר.

הספרות האוגריתית גישרה בין הספרות ההומרית והמקראית בנושא זה¹⁵. יתר על כן, מתברר ששלושת סיפורי הגבורה של תקופת הארד המאוחרת (של אוגרית, היוונים והעברים) הם סיפורי מלכים המתייחסים למעמד השליטים.

הפצתם של מושגים בין עמי מזרח הים התיכון היתה נרחבת. כבר משך זמן מה היה ברור ששלושת בנות-החן הופיעו באוגרית לפני שבא זכרם במיתולוגיה היוונית.¹⁶

קיימות כמה גירסות יווניות, אך העתיקה ביניהן (של הסיודוס) רואה אותן כבנות זאוס. הן אלילות פריזון יפיפיות, ששמותיהן: אַגְלִיָה (זוהר, זיו), טליה¹⁷ (פריחה, לבלוב), ואופרוסינה (עליזות). אלילות אלו קדמו להן שלוש בנותיו היפיפיות של האל בעל באוגרית. שמותיהן בת-אור-אגליה, טלי — מלשון טל, וארצי-מלשון ארץ, ארמה. טכסט דו-לשוני המופיע באוגריתית ואכדית משווה את ארצי לאלילות השאול המסופוטמית אֶל-תום. יתכן שהשם אופרוסינה, שפירושו עליזות, אינו אלא תחליף סגיינהור לאֶלֶת השאול.

הערבים שלפני האיסלם ידעו על שלוש בנותיו של אללה. שמותיהן מופיעים בקוראן (53: 19ff): אללת, אל-עוזה ומאנת אללת-אֶל-תום-ארצי.

סביר שעניין הנוצר בלוחות מהתקופה הטרואס-מקראית באוגרית וכן בקוראן בעידן של המאה השביעית לסה"נ, יופיע אף בתקופה של בין-הזמנים. בספר איוב מ, כט, כאשר האל מוכיח את איוב, שואל הוא אותו בלשון נמלצת: "...תמשוך לויתן בחכה...התשחק בו כצפור ותקשרנו לנערותיך". הכנה כאן היא, שאיוב אינו יכול למשוך את הלויתן כצעצוע לשלוש בנותיו היפות, אך האל יכול, ואף הדביר את הלויתן, וקשרו לבנותיו¹⁸. המספר שלוש בנות איוב מעלה על הדעת את האפשרות שאף לאל שלוש בנות-חן.

הספרות האוגריתית קרובה יותר לזו של המקרא בצורה מאשר בתוכן. מבנה

שתי הספרויות מבוסס על טווי תקבלות. כך, למשל, דָּנָאֵל מתואר כממלא את תפקידו הממלכתי כלהלן:

ידן הן אלמת — ידון דין אלמנה

ישפט שפט יתם — ישפוט משפט יתום

כל מלה בפסיקה זו מופיעה בעברית לפי החוק הפונטי. אותו רעיון מופיע בישעיהו א, יז, במשפט שכולל שלושה מארבעת השורשים שבפסיקה האוגריתית: שפטו יתום, ריבו אלמנה. ההוראה של "שפט" בפסיקות אלו אינו מורה על שפיטה ללא משא-פנים. המושג שאנו מכנים "צדק חברתי" בספרי הנביאים מתייחס לחסד כלפי החלשים כלומר — בריב בין החזק לחלש, יש להגן על החלש מפני החזק. בעל הבית המנשל את האלמנה מדירתה, חייב מלכתחילה, והאלמנה צודקת מלכתחילה, מבלי למרות חוקי כְּתִי הדין. רעיון זה מצוי בספרות האוגריתית, ובמקומות אחרים במקרא²⁰ כחוב מוסרי המוטל על השליט. בישראל בלבד הורחב רעיון זה לגבי כל החברה. "האצילות מחייבת" כוחה היה יפה לגבי דָּנָאֵל כשליט, בעוד שעם האלוהים, היו כלם מצווים על-ידי הנביאים להתנהג מבחינה זו כאצילים. זהו המפתח להבנת הרבה מתרומת המקרא. ישראל סיגל לעצמו את המידות הנעלות ביותר של מורשת עולם המקרא והטילן על העם כולן. ישראל נועד להיות עם קדוש, גוי כהנים, הנביאים לא הניחו מקום לקטנות-המוחין.

האלפבית האוגריתי שימש לכתיבת כמה שפות: חורית, בבלי, ואוגריתית. כמו-כן היתה גרסה מקוצרת של האלפבית האוגריתית, אשר נכתב מימין לשמאל, כמו העברית²¹. לאלפבית מקוצר זה היו רק 22 אותיות (בערך). כמו לעברי/פיניקי. כתבים בניב זה נמצאו בכמה מקומות בארץ ישראל. עובדה זו מעלה על הדעת את האפשרות שהכובשים העבריים של הארץ בסוף תקופת הארד ובתחילת תקופת הברזל, היו מודעים לכתב ולספרות באלפבית. השימוש בו יכול להסביר, לפחות חלקית, את הקירבה הרבה בין הספרות העברית והאוגריתית²².

העובדה שהאלפבית האוגריתית נתקבל בשפות שונות מראה שהסביבה התרבותית עודדה את הפצת שיטת כתיבה זו בין העמים השונים שהיו במגע הדדי. מכיון שהיוונים המקינים היוו יסוד אֶתְנִי חשוב בסביבה, הזמן עודד את העברת האלפבית לעולם היווני. אין אפשרות להוכיח שזה אמנם קרה אז, ובכל מקרה אסור לנו למקד את אוגרית במקום המדויק שבו אכן הועבר האלפבית למעשה. כרתים הוא מקום סביר יותר להעברה זו, שם התגוררו שמיים צפון-מערביים על-ידי יוונים מיקניים, ושם הורגלו להשתמש באותו-לוח-ההברות הקווי²³ ללשוניותיהם הנפרדות.

בזמן יותר מאוחר, מתקופת יוון העתיקה עד האימפריה הרומאית, התחלקה האוכלוסייה השמית המתדלדלת בכרתים עם שכניה היוונים בשימוש האלפבית שהורגלו אליו לכתוב בו ללשוניותיהם²⁴.

בתקופת אל-עמרנא, שהיא עידן האוגריתית, היה השימוש בכתב היתדות רווח ביותר. אף על פי שאין אנו יכולים לומר שהיוונים אמנם השתמשו בא"ב בתקופת הארד המאוחרת, לא נטעה אם נאמר שהאווירה ששלטה בעולם, עודדה את ההעברה ולכל הפחות הכשירה את הקרקע לכך.

התקופה מצויינת בהתפשטות ידיעת קרוא וכתוב. לא רק הא"ב אלא אף בלוח-ההברות של ארס-נהריים נעשה שימוש לכתובת האוגריתית, בבלית וחורית²⁵. עובדה זו מדגישה שאין להפליג בדעה של בקורת המקרא, שהתורה, הקל בשכבות הקדומות ביותר, יסודה במסורת שבעל-פה. ברור, שיסודות שבעל-פה מצויים בכל פיטויי-לשון. אולם כתבי המזרח התיכון העתיק, ובמיוחד אלו שנמצאו באוגרית, מחייבים אותנו להכיר בכך שאין במקרא שום חלק שנובע ממקור חברה נבערה, ללא ידיעה אלפביתית. אין ספק שכל חלקי המקרא, מקורם בסביבה אינטלקטואלית, ספרותית.

שיטות הכתיבה שהיו ידועות לעברים היו שונות: היו מגילות-עור או פפירוס, כתובות אבן, לוחות טין, חותמים, חרסים, ומשקלות נושאות כתובות. בספר דברים כז, ב"ג נאמר: "...והקימות לך אבנים גדולות ושדת אותם בשיד וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת..." לוחות-אבנים מסויידיים סיד, תבליטים ועליהם כתובות וציורים ידועים לנו מהאוספים המצריים כמוזיאונים. כתובות דיר עללה נעשו בדיו שחורה בעוד שהרובריקות היו באדום, כל זה על טיח, לפי המסורת המצרית. כתובות דיר עללה, שנכתבו כ־700 שנה לפנה"ס, דנות בבלעם, אותו נביא (לא עברי) המופיע בספר במדבר כב, כד. שתי גירסות אלו, למרות השוני ביניהן, שייכות לאותה סוגה: סיפורי נביאים. התיאורים בשתיהן אינם משקפים פולקלור נעדר שימוש אלפביתי. דעת קרוא וכתוב היא קנה-המידה העיקרי המבחין בין בערות ותרבות מפותחת. העברים היו מראשיתם חלק של חברה בעלת רמה תרבותית.

לא רק בספרות מעניקה אוגרית הסבר לרמה הגבוהה שעליה הופיע ישראל על במת ההסטוריה. דוד, שגאל את בני עמו מן השיעבוד הפלשתי, ויצר מעצמה שגבולותיה היו מן הפרת ועד גבול מצרים, מופיע גם כגאון מוסיקלי. הוא מבצע, מלחין, ומצטיין בכל תחומי המוסיקה, כולל המצאת כלי נגינה²⁶. דוד היה זה שהעניק לעבודת הקודש את האופי האסתטי המתקיים הרבה זמן לאחר שהקרבת הקורבן במשכן ובמקדש נעלמו. בתי-כנסת וכניסיות טיפחו שירה דתית מרוממת בהשראת זמירות דוד בלי הקרבת הקרבנות, שהיוותה את החלק העיקרי של פולחן המשכן והמקדש עד 70 לסה"נ. העובדה שמעולם לא עלה אדם על דוד כמשורר תהילים דורשת הסבר הסטורי. מחבר האיליאדה היה גדול המשוררים האפיים בכל הזמנים. גאון כזה אינו יכול להיות את ראשיתו של תהליך אלא שיאו. האפוס של גילגמש וירשיו בכתב-היתדות הביאו את המסורת האפית אל חופי המזרחיים של הים התיכון הרבה שנים לפני הולדתו של האפוס ההומרי. אין לראות את באך כיוצר

"יש מאין" של המוסיקה הנוצרית המשובחת ביותר, אלא כשיא התפתחותה, ששרשיה בתקופה העתיקה ושנתפתחה בעידן ימי הביניים והרנסאנס עד המלחין בראשיתה של התקופה החדשה. אף לגבי דוד ניתן לומר שגאונותו היא שיא תהליך ארוך.

מוסיקה מהווה חלק בלתי-נפרד של התרבות האנושית בין פרימיטיבית או מתקדמת. אמנות המזרח הקדום מתארת שירה מלווה בסוגי כלי-נגן רבים ושונים. כך הם מופיעים למשל, בקברי מלכי אור, ובצירי הקיר של קברי נסיכי תבי. שירת המזרח העתיק ממצרים ועד ארם נהריים, מציינת אותנו בתמלילים מלווי פרטיטורות, אך עד גילויי אוגרית בשנת 1929, היה קיים חשד, שאיזור כנען היווה שטח שולי, נכשל, ולא חלק ממשי של תרבות המזרח העתיק.

באחד מלוחות אוגרית מופיע הימנון לאלילה נִיפֶל. ההימנון חורי, נכתב בלוח-ההברות של ארם נהריים. הכתב מופיע בשני חלקים: ההימנון עצמו, והפרטיטורה המורכבת משמות סמני הֶרְצֶף (או הרווחים) כשכל הלחן רשום. עד יום זה, המזמור האוגריתי הוא העתיק ביותר בעולם המצוּדָּר בסימון מוסיקלי מלא²⁷.

לוח זה הוא מן המאה ה-13 לפנה"ס, לפחות מאתיים שנה לפני הולדתו של דוד. השיר האוגריתי אינו שיר עם, אלא פרי מסורת מוסיקוגרפית. מוסיקה היוותה את אחד מענפי המדע שטופחו ב"אוניברסיטת אוגרית", שבה היו מורים, תלמידים, ותיקי רשימות. כך כנען, זמן רב לפני דוד, כבר טיפחה מסורת שלפיה התמליל והלחן היו כתובים, בדומה למזמורי דוד שבכתרותיהם הופיעו הוראות מוסיקליות²⁸.

השוואות אינן מישוואות. ירושלים (לא-כל-שכן בית לחם או חברון) לא היתה אוגרית, אך שתיהן השתייכו לאותו עולם סורי-ארצישראלי, שבו לא היו מזמורי דוד תופעה יוצאת-דופן.

מזמורי דוד נקראים כך, כי נושאים הם את שמו. כך למשל, ניסחת הפתיחה היא "לדוד"²⁹. הוא נקרא דוד ולא המלך דוד. במזמור האוגריתי מופיעה הוספת סופר: "קת עמורפי" – ביד עמורפי³⁰. סביר, שעמורפי זה היה אך סופר במימשל האוגריתי, אך המלך האחרון של אוגרית נקרא עמורפי. הוא משל בעיר עד נפילתה בתחילת המאה ה-12 לפנה"ס. הסופר, או מחבר המזמור האוגריתי, לא נקרא כאן "מלך", ממש כשם שדוד לא נקרא "מלך" במזמורים הנושאים את שמו.

השפה העברית מכילה אוצר מילים שאולות מן השפה השומֶרִית, כמו "היכל", "כסא" והרבה מילים המתארות בעלי מלאכה כגון "נגר" "פֶּקֶר", וכו'. המלים השומריות בשפה העברית מהוות חלק גדול ממושגי תרבות מתקדמת הקשורים להתפשטות התרבות העירונית של ארם-נהריים.

בתחילת המאה הנוכחית היתה נטיה ליחס מלים אלו לזמן גלות בבל. היהודים למדו הרבה מבבל בתקופה זו, ועד היום אנו משתמשים בלוח-הזמנים הבבלי מניסן

עד אדר. אך בתקופת גלות זו, השפה השומרית כבר היתה שפה מתה, לשון קלסית. מלים פשוטות שומריות הנמצאות בעברית כבר היו מצויות באוגרית. לכן אפשר לומר שאוצר המלים השומרי נכנס לשימוש בלשונות השמיות הצפון-מערביות בסוריה-ארץ-ישראל לפני שאברהם הארמי ופמליתו נכנסו לארץ כנען ולמדו את השפה שאנו קוראים עברית.

תודות לאַבְּלָה יש לנו ידיעות רבות על השפעתה העצומה של השפה השומרית על סוריה בתקופת הארד הקדומה. היסוד השומרי בעברית נבלע בה בראשית התפתחותה. סילוקו היה נוטל מן העברית את רוב המושגים המבטאים תרבות עירונית ומדעית. חילופי תרבות הם ענין של דיסטריית. אירופה אמנם נתנה לאמריקה את תרבותה האירופאית, אך אמריקה משפיעה זה זמן רב על תרבות אירופה.

אין חולק על העובדה שהשומרים היו נושאייה של תרבות גבוהה שבכתב, אך אין להתעלם מן המשקע השמי בתרבות זו. מלה שומרית כ"שילים", שפירושה שלום, מקורה במלה השמית. המלה מא-נא השומרית אין להפרידה מ"מנה" השמית – לספור. ברשימת האלים השומרית יש יסודות שמיים מוקדמים מאד כגון האל דגון (אל הפריזן ששמו קשור במלה דגן)³¹.

אוגרית מפיצה אור על מקור שמו של אל אכדי חשוב הידוע כ-Ea (אָאָה). המזוהה עם אַנְקִי בפנתיאון האלים השומרי. זהו זה מופיעה בלוח דו-לשוני מאבלה³². לוחות אבלה הבהירו שהסימן, É איננו מראה על התנועה E אלא מייצג הברה הפותחת בגרונית כ"ה" או "ח". זה היה ברור כבר מזמן מכיוון שמלה כ-Egal בשומרית, מופיעה בשפות שמיות כהיכל. עתה ישנם בידינו לוחות דו-לשוניים מאבלה המשווים מלה המופיעה בעברית כ"חדר" עם המלה האבלאית, En-ki³³, É-da-ru-rum. פירושו "אדון הארץ" המופיע באוגרית כבעל ארץ. במיתולוגיה האוגריתית הבעל החי מהולל כ:

כי חי עלין בעל – כי חי עליון בעל,

כי יש זבל בעל ארץ – כי יש נסוך בעל הארץ³⁴

זה היה הארוע השמח ביותר של פולחן הפריזן באוגרית, כאשר הבעל חוזר לחיים כדי לאפשר לטבע לבלב. אין לקרוא את השם É-um באבלה כפי שהוא נכתב כאן, אלא כחיום – החי, כי זהו הכינוי של אדון הארץ. כך מצוידת אותנו האוגריתית בדוגמה משמית-מערבית של שם אל חשוב בפנתיאון האלים האכדי. לכן E-a-Hay(y)a אינו יכול להיות שמי-מזרחי מפני שחי (לחיות) באכדית מתחלף ב-bl, שפירושו לחיות

בהתאם לתרבות העירונית של עולם כתבי-היד, עלינו לראות את אוגרית כמרכז השכלה. בערים כאלה, שבהן רבו הסופרים היתה בלשנות מלכת המדעים.

תלמידים באוגרית השתמשו בכתבי פילולוגיה מתוחכמים כגון רשימות מלים בארבע לשונות – שומרית, בבלית, חורית ואוגריתית. באקדמיה באוגרית אף עסקו בתרגומי יצירות ספרותיות בשומרית, אכדית וחיתית.

אוגרית בתקופת הארד המאוחרת היתה יורשת להסטוריה ארוכה של תרבות עירונית בסוריה. אלף שנים לפי כן, בתקופת הארד המוקדמת, טיפחה אבלה מסורת דו לשונית, בעוד שהתפתחות כזו של ארבע השפות באוגרית חלה בתקופה יותר מאוחרת.

המקרא מהווה שיא התפתחות התרבות המזרחית העתיקה מבחינה ספרותית וכן מבחינת התוכן ואיכותו. אוגרית, יותר מכל אתר ארכיאולוגי אחר, מגלה כיצד נתאפשרה התפתחות זו מבחינה הסטורית.

1. אוגרית היתה עיר וממלכה, בתחום צפון סוריה של ימינו. לכן המלה 'אוגרית' מציינת כאן עיר, ממלכה ולשון. הכתבים שנמצאו שם כתובים בשני סוגי כתיב: כתב יתדות, כלומר כתב הברות וכתב אלפבתי, ובלשונות שונות: אוגריתית, אכדית, שומרית, בבלית חורית וכו'.

2. חוקרים מודרניים מגבילים השם "פיניקית" יותר מכפי שעשו זאת היוונים והרומאים של הזמן העתיק. מאז פיענוח של מה שאנו מכנים פיניקית בתחילת המאה ה־19, הוגבל השם לדיאלקט שמי צפוני-מערבי של צור, צידון, גבל וערי-חוף אחרות בלבנון (בנוסף לסוריה וארץ ישראל), ושלוחותיהן לאורך הים התיכון. "יפונית" מציינת לעתים קרובות דיאלקטים בים התיכון המערבי, במיוחד אלו המאוחרות. היוונים והרומאים כינו "פיניקי" לכל שמי-צפוני שעסק במסחר בים. הגדרתם הרחבה כוללת אפילו קבוצות ארמים. בזמנו של נירון הרומאים כינו את ה־Eteocretans "פיניקים" ו"פונים" לסירוגין Eteo. היו למעשה שמיים מצפון-מערב עם זיקות ארמיות חזקות. ראה:

Cyrus H. Gordon, "The Semitic Language of Minoan Crete," in *Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science*, vol. IV, eds. Y. Arbeitman and A.R. Bomhard (Amsterdam: Benjamins, 1981), pp. 761-782.

מאחר ש"פיניקית" במקורות הקלאסיים אינו זהה ל"פיניקית" בלשונות שמיית בימינו, קיים ערבוב מושגים. זה שהפיניקים אף פעם לא כינו עצמם "פיניקים" אף לא באחת מן הכתובות שלהם אינו מקל על עבודת המחקר. על החוקרים להתחסס לבעיה ולנסות להגיע למינוח מוסכם.

3. בעוד שהאלפביתים של היוונית והלאטינית משקפים במהותם את הגירסה העברית/פיניקית, הם מכילים לפחות גורם אחד המקשר לגירסה קדומה וארוכה יותר, כמו זו של אוגרית. יוונית ורומית שתיהן הכניסו u כחלק בלתי-נפרד של ה־q. באלפבית האוגריתית (כמו ביוונית וברומית) מופיע u מאוחר יותר מן ה־t. בהתאם לכך, מוצא האלפבית היווני והלטיני אינו יכול להיות מן האלפבית בן כ"ב אותיות של עברית/פיניקית בלבד, המסתיים ב־t.

4. למעשה המושג אינו מספק. יש להבדיל בין Ugerty הוא "יליד" באוגריתית (UT text 64:8,9) לבין זר — Kany (UT text 311:7), כנעני (ראה: UT 19.1272).

5. הדבֶּרָה העשירית (לא תחמוד) באה כנגד ההדגשה הכנענית על חמירות וחמדנות. הבעל היה אל חמדן (7. rev. 2001; 75:1:38). טקסי המין בפולחן הפוריית הכנעני כונו "זנות" על ידי המנהיגות הדתית של ישראל.

6. פיענוח האוגריתית נסקר ונותר ב: C.H. Gordon, *Forgotten Scripts*, 2d ed. (New York: Basic Books, 1982).

7. התרומות הנרחבות הרבות ביותר של ההוד הן הפירוש בשלושה כרכים לספר תהלים בהוצאת Anchor.

8. מקור הידיעות שלי הוא גבראל סעדה מחבר: *Ougarit: Metropole Cananéenne* (Latakia, 1978).
9. מבלי להבין ספסג ומ' נסוגי-אחור, הסופרים (המעתיקים) סירסו את עיצורי כספסגים (kspsgm) הפכום ל"כספ סגים", מה שאינו באפשר בעברית.
10. UT 19.1112 and its gentilic *yny* in 19.1114.
11. Documented in C.H. Gordon, "The Decipherment of Minoan and Eteocretan," *Journal of the Royal Asiatic Society* (1975): 148-158. Note pp. 157-158.
12. Denis Kinlaw, "A Study of the Personal Names in the Akkadian Texts from Ugarit," (Ph.D. diss., Brandeis University, 1967; University Microfilms, Ann Arbor, Michigan), pp. 36, 264.
13. C.H. Gordon, *Evidence for the Minoan Language* (Ventnor, N.J., 1966), pp. 28-29.
14. שצאצאי אברהם ושרה עתידיים להיות מלכים, ראה בראשית יז: "ומלכים ממך יצאו" ובבראשית כג, ו מכונה אברהם "נשיא אלהים", תרגום שבעים Gasileus-מלך.
15. נדון בפרטות אצל C.H. Gordon & *The Common Background of Greek and Hebrew Civilizations* (New York, 1965).
16. Michael Astour, "La triade de déesses de fertilité à Ugarit et en Grèce," *Ugaritica VI* (Paris, 1969), pp. 9-23.
17. C.H. Gordon, "The Three Graces," *Newsletter for Ugaritic Studies* 31 (April 1984): 11.
18. איוב מב, יד-טו: "שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך: ולא נמצא שים יפות כבנות איוב בכל הארץ..."
19. UT טקסט 2 אקדת טורים 7-8.
20. לדוגמה עמורפי, המצהיר במבוא לחוקתו, שמטרת חוקיו למנוע דיכוי החלש ע"י החזק.
21. אודות הא"ב האוגריטית (ונוסחו המקוצר) ראה: Ut 3.1-6.
22. ספרות כתב-הידות נלמדה בא"י עד כיבוש הארץ ע"י בני ישראל, כפי שיש להסיק מגילוי לוח שירת גילגמש במגידו.
23. כתב לינארי "א" יש לו בדרך כלל אותם סימנים הברתיים עבור יוונית מינואית כמו שיש לכתב הלינארי "ב" עבור יוונית מיקנית. ואמנם, פיענוח ה"ב" הלינארי איפשר לבטא את "א" הלינארי עוד לפני שזוהתה הלשון המינואית.
24. באתרים יוונים ואטרסקיים כמו דָרְרוס ופָרְסוס, השתמשו באותן צורות אותיות לכתובת לשונותיהן השונות לגמרי.
25. ראה התיעוד העשיר ב *Ugaritica V* (פרס 1968).
26. עמוס ו,ה: "הפרטים עליפי הנבל כרוד חשבו להם כלי-שיר".
27. ראה: Raoul G. Vitale, "La tablette 'musicale' 'H6,'" *Colloque international des études ugaritiques* (note 1), pp. 62-64.
28. תהלים ד', ה', ו', ח', י"ב, ל"ט, מ"ה, מ"ז, וכו'... "למנצח מומור לדוד".
29. לדוגמה: תהלים כה: "לדוד".
30. המבטא הוא "עמורפי" ולא חמורפי.
31. דגן היה נערץ באוגריט: שני המקדשים שנחשפו בחפירות שם אחד היה של בעל ואחד של דגן, יתר על כן: בעל מכונה בכתבי אוגריט "בן-דגן".
32. Giovanni Pettinato, *Materiale Epigrafici di Ebla — 4* (Naples, 1982), p. 290 (No. 803).
33. *Ibid.*, p. 267 (No. 595).
34. UT text 49:III:20-21.